

the study of the supply of food and fodder for the Russian troops. The sources of the fees of horses with the Ukrainian population during the Russian-Turkish war of 1735–1739 years were studied in the article. The documents of "Complete Collection of Laws of the Russian Empire", which contain information about the provision of the Russian army by the carts and draft power.

Keywords: orders, food, fodder, horses, oxen, army.

Николайчук А. С., аспірант історического факультета, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), onykolaichuk@gmail.com

Роль українських земель в матеріальному забезпеченні російської армії во время русско-турецкой войны 1735–1739 гг. по материалам "Полного собрания законов Российской империи"

Рассматриваются документы "Полного собрания законов Российской империи" как источник по изучению роли и места украинских земель в материальном обеспечении русской армии во время русско-турецкой войны 1735–1739 гг. Выделены и систематизированы законодательные акты, содержащие информацию об использовании украинских земель в качестве тыловой базы российской армии. Проанализирован информативный потенциал материалов "Полного собрания законов Российской империи" для изучения поставок продовольствия и фуража для российских войск. Рассмотрены источники к изучению сборов лошадей с украинского населения во время русско-турецкой войны 1735–1739 гг. Определены документы "Полного собрания законов Российской империи", которые содержат информацию об обеспечении подразделений российской армии подводами и тягловой силой.

Ключевые слова: указы, продовольствие, фураж, лошади, вола, армия.

* * *

удк 28(477.43/44)

Ковальчук Т. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри природничо-наукових та гуманітарних дисциплін, Азовський морський інститут Одеської національної морської академії (Україна, Маріуполь), kovalchukt@gmail.com

Вплив православних громадських об'єднань на суспільно-політичне життя українських губерній Російської імперії на початку ХХ століття

На основі архівних матеріалів, періодичних видань та монографій досліджується участь православних громадських об'єднань у суспільно-політичному житті українських єпархій РПЦ початку ХХ століття. Автор акцентує увагу на особливостях функціонування культурно-просвітницьких, дозвільних та самоврядних (церковнопарафіяльні попечительства, братства, сільськогосподарські кооперативи) товариств, створених під впливом духовенства. Метою розвідки є виявлення форм і характеру діяльності релігійних об'єднань та ознак їх контролю з боку владних структур. Зроблено висновок про зацікавленість державної влади у громадській діяльності священства для об'єднання різних прошарків суспільства та забезпечення контролю за парафіянами. Водночас, громадянські ініціативи православних церковних організацій сприяли поширенню реформаційних тенденцій у внутрішній структурі церкви та свідомості духовенства (самоусвідомлення українцями своєї національної ідентичності), зумовили автокефальний церковний рух. Введено до наукового обігу значне коло архівних джерел і церковної періодики дозволяє розкрити суперечливість громадського церковного руху початку ХХ століття.

Ключові слова: Російська православна церква (РПЦ), релігійні громадські об'єднання, церковні попечительства, братства, сільськогосподарські кооперативи, контроль.

Історія розвитку системи громадських об'єднань в Україні потребує комплексних досліджень, пильного і глибокого аналізу. Вивчення досвіду православних церковних товариств, що на початку ХХ ст. сприяли об'єднанню різних прошарків громадян у єдиний соціум, згуртованості суспільства, відновленню моральності населення, зближенню церкви з паствою, піднесенню авторитету пастиря в громаді, надавали національному поступові ознак цивілізованості має для сьогодення велике теоретичне і практичне значення.

Проблеми теоретичного осмислення заснування та функціонування православних громадських об'єднань на початку ХХ століття знайшли побіжне відображення у працях таких дослідників, як О. Лотоцький [1],

А. Карташев [2], І. Власовський [3] та ін. Сучасними українськими науковцями, які досліджують цю проблематику є Г. Надтока [4], С. Гладкий [5], Ю. Хитровська [6], Т. Кузнець [7].

Проведений аналіз досліджень засвідчує, що проблема впливу духовенства українських єпархій РПЦ через призму створення релігійних громадських об'єднань, недостатньо відображена у науковій літературі, що визначає актуальність і наукову новизну запропонованого дослідження, мета якого полягає у виявленні форм і характеру діяльності православних громадських організацій на початку ХХ століття та ознак їх контролю з боку владних структур.

Загальнодемократичний рух початку ХХ століття вплинув на лібералізацію життя суспільства. З 1905 року починається якісно новий етап громадсько-самодіяльного руху як в Україні, так і в Російській імперії загалом. На нього позитивно вплинули "Тимчасові правила про товариства і спілки", прийняті 14–24 листопада 1905 р., що передбачали децентралізацію системи реєстрації, явочний порядок заснування товариств та свободу їх фінансово-господарської діяльності [8, с. 1].

Відмінною рисою цього періоду було помітне зростання кількості національно-освітянських та дозвільних товариств. Так, в результаті дослідження документів з архівів України, Росії, Молдови, дослідником М. Пашковим було виявлено 2643 громадські об'єднання, які діяли в Україні в період з 40-х рр. ХІХ сторіччя до кінця 1916 року, з них 92 – релігійні [9, с. 86–88]. Офіційний поділ населення Російської імперії на великоросів та іногородців, з обмеженням громадянських прав останніх, призвів до окреслення національної стратифікації населення України. Понад третини виявлених товариств були створені за національною ознакою. Проте українські національні товариства та спілки були релятивно не чисельними – 166. Їх кількісний показник був нижчим за єврейські (320), польські (202) та російські (186) [9, с. 90]. Зазначені тенденції започаткували зміни і в церковному житті. 18 листопада 1905 р. Святейший Синод видав Постанову про церковні приходи, яка стала офіційним дозволом для створення церковних об'єднань. Вона передбачала заснування церковнопарафіяльних рад, обраних загальними зборами парафії.

До власне українських об'єднань переважна більшість створюваних церковних товариств не належала.

З кінця ХІХ століття продовжувала свою діяльність широка мережа церковно-парафіяльних кураторств (114 організацій). На початку ХХ століття при церквах, єпархіях, храмах, духовній академії відкривалися комітети православних місіонерських товариств (Палестинське православне братство), братства ревнителей православ'я, християнські трудові братства, жіночі й чоловічі общини, товариства учнів-християн, єпархіальні братства. Створювалися й унікальні нетрадиційні товариства, діяльність яких мала індивідуальну спрямованість (наприклад, Київське Товариство шанувальників церковного співу) [10, арк. 54].

Відділи імператорського православного Палестинського товариства або Палестинського православного братства діяли на початку ХХ століття у кожній єпархії. Найбільш поширеними вони були у Чернігівській, Полтавській та Харківській [11, с. 14]. Їх діяльність ґрунтувалася на засадах космополітизму Вселенської православної церкви. Єпархіальними відділами товариства організовувалися так звані палестинські читання (читання про Святу Землю), а також збирання пожертв на потреби православних у Єрусалимі та на Святій Землі, що на початку ХХ століття набули масового характеру.

Змістом палестинських читань була розповідь про минулий і сучасний стан Палестини та про діяльність Палестинського товариства. Як правило, приурочувалися читання Великому Посту і проводилися у церквах та школах. Організатори читань користувалися переважно текстами з видань Палестинського товариства. Бесіду з парафіянами щодо прочитаного могли вести тільки поодинокі священники. Поширеним явищем було супроводження читань співом найкращих церковних хорів. Іноді за тематикою читань використовувалися технічні новації – демонструвалися “світлові картини [11, с. 16]”. Так, у містечках Київської єпархії протягом 1905 року відбулося близько 325 читань, а в Києві – 50. З усіх читань, 10 супроводжувалися показом “туманних картин”, 14 – співом загальнонародного хору, а 40 – церковних хорів. Читання відвідали близько 28 тисяч слухачів [12, с. 481–486].

Звіти єпархіальних відділів Палестинського товариства свідчать про те, що читання про Святу Землю набули масового поширення серед населення лише до революції 1905–1907 рр. З часом рух уповільнюється. Цей факт пояснюється повторенням з року в рік змісту читань, невмінням парафіяльного духовенства належно їх організувати, а також політизацією, демократизацією та націоналізацією свідомості населення у зв'язку з революційними заворушеннями [13, с. 739]. Та й збирання пожертв на потреби православних у Єрусалимі та Палестині не знаходили повного розуміння та відгуку з боку віруючих.

Свідченням активності, прояву громадянської ініціативи духовенства та мирян стали церковнопарафіяльні попечительства. Згідно п. 2 Положень про парафіяльні попечительства при Православних церквах, прийнятих ще у 1864 р., попечительства склалися зі священнослужителів – постійних дійсних членів та парафіян. Останніх, як і голів попечительств обирали на загальних зборах громади на певну кількість років. Якщо головами попечительств не обов'язково виступали священники, то дійсними членами мали бути голова цивільної адміністрації та церковний староста (мав обов'язки сумісного з причтом придбання, зберігання та використання церковних грошей та іншої церковної власності під наглядом благочинного та єпархіального керівництва) [14, с. 1]. Церковні старости разом з причтом відали справами церковного кошторису, виступали довіреними особами парафіян в церковній та попечительській сферах.

Передбачалося, що всі питання роботи вирішуватимуться шляхом голосування на загальних зборах. Голови попечительств зобов'язувалися регулярно збирати загальні збори всіх повнолітніх членів православної парафії і звітувати перед ними. За необхідності перевірки діяльності попечительств збори могли виділити 10 – 15 осіб уповноважених. Коли головою виступав священник, він та десять почесних парафіян, яких визначав сам пастир, укладали списки учасників загальних зборів, до числа яких зараховувалися власники домогосподарств та ті, хто мав право голосу на зборах громад [15, с. 12].

Часто ради попечительств збиралися у приміщеннях місцевих церковнопарафіяльних шкіл, які займали невеликі розміри, тому у роботі загальних зборів часто брали участь тільки члени Ради [16, с. 305]. Таким чином, частину віруючих все-таки позбавляли можливості роботи в попечительствах, що призводило до станової розрізненості парафіян.

Зокрема, на Харківщині, як констатує протоієрей Д. Говоров, попечительства не об'єднували парафіян, бо поділяли їх на 2 нерівні частини: заможні члени попечительства виділяли гроші на добродійність – отже, вони були активними, а парафіяни, що не потрапили в коло його членів – бездіяльними [17, с. 975].

Діяльність попечительств зводилася до господарсько-фінансових та благодійних справ. По-перше, попечительства створювалися з метою піклування про благоустрій храму та добробут причту. Отже, до сфери їх компетенції належали: забезпечення потреб парафіяльного храму; влаштування будинків для членів причту, здачі в оренду землі. По-друге, соціально важливими ознаками діяльності попечительств була благодійницька діяльність: надання одноразової матеріальної допомоги або позик парафіянам, які здатні були працювати, але тимчасово опинилися у скрутному становищі, відкриття лікарень, безкоштовна медична допомога бідним, допомога бідним парафіянам у похованні, допомога до Різдва, Пасхи (іноді продуктами, одягом замість грошей), допомога іншим добродійним та благодійницьким громадам. Так, Таращанська Покровська Община, створена з метою надання необхідної медичної допомоги найбільш хворим християнам м. Таращі, у 1907 р. отримала підтримку Таращанського Свято-Георгіївського братства та місцевого попечительства [18, с. 1].

Попечительства поглиблювали самоуправління віруючих, але не всі парафіяльні священники були в цьому зацікавлені. З погляду кліру, членами попечительств ставали люди байдужі до церковного життя, які заважали священникам. На це існували матеріальні та психологічні причини. Втручання мирян у церковні справи, їх нагляд за прибутками та видатками храмів зумовили моральний опір священників, які вже звикли вважати себе окремою не оподаткованою та не підлеглою мирянам верстюю. Підкреслимо, що невдоволення “білого” духовенства роботою парафіяльних попечительств спостерігалось не по всіх парафіях, проте й поодинокими такі явища не були. На практиці діяльність попечительств зосереджувалася на перевірці прибутково-видаткових книг та наявних церковних фінансів.

У 1905 р. священник с. Сидорович Радомишльського повіту М. Собкевич звернувся до вікарія Уманського Агапіта з проханням відкрити замість попечительства церковно-парафіяльне братство, зауважуючи, що попечительство не тільки не приносить користі, а ще й шкодить [19, арк. 6]. Інший священник, керуючись досвідом братчика, запевняв громадськість у перевагах останнього над першим, оскільки головами братств виступали місцеві священники, а отже, духовна влада отримувала можливість широкого впливу на громаду [16, с. 303].

Благочинний шостого округу Липовецького повіту Іоанн Менчиц у рапорті на ім'я єпископа Уманського Феодосія зазначав, що ніде майже не видно щоб попечительство дбало про надання причту допомоги не тільки в господарській сфері, але й у будь-якій іншій бо члени попечительств не займаються благочинністю, а тільки повсякчас перевіряють церковні кошти та використовують їх не за призначенням [20, арк. 29].

Отже, це створювало напруженість у стосунках причту та мирян. Єпархіальне керівництво прагнуло не допустити мирян до розпорядження церковним майном, заявляючи, що це суперечить церковним канонам. Архієпископ Херсонський Димитрій Ковальський намагався пояснити розуміння парафіяльних попечительств з точки зору церковного права. Він зазначав, що згідно із законодавством миряни під керівництвом священників мали створювати при храмах громадські організації – парафіяльні попечительства. Їх метою було піклування про причт. На практиці повсюди виникали церковнопарафіяльні попечительства, які прагнули контролювати церковні кошти та майно [21, с. 23; 22, арк. 6].

Малорухомою виявилася динаміка приросту попечительств по єпархіях. Так, показник приросту попечительств 1900 року в українських єпархіях щодо загальноросійських становить 23,8 % [23, с. 59–61], у 1905 р. – 25 % [24, с. 76–79]. У 1908 р. намітився спад відкриття опікунств і показник приросту знизився до 23,7 % [25, с. 92–95]. Статистичні дані заснування церковнопарафіяльних попечительств у повітах Київщини у 1903 р. засвідчують їх відносно малочисельність та благодійницьку малоспроможність. Загальні суми пожертв попечительств на підтримку та оздоблення церков, на церковно-приходські школи і благодійні заклади в приходах та на утримання причту з року в рік зменшувалися [26, с. 4; 27, арк. 45]. Лише найбільш заможні попечительства витрачали гроші на “благопіє” храму та добробут причту. Станом на 1903 р. сім попечительств Липовецького повіту, загальна сума грошового капіталу яких становила 9306 р., спромоглися надати допомогу лише 25 особам, наразі як попечительства Каневського повіту з втричі меншим грошовим капіталом допомогли 45 особам [28, арк. 4].

Можна констатувати, що церковнопарафіяльні попечительства не досягли своєї мети. Вони не наблизили парафіян до церкви, не принесли мирянам морального і духовного піднесення. Члени попечительств виправдовувалися невпевненістю у доцільності своїх витрат та визнавали це внутрішньою хворобою тогочасного суспільства [29, с. 165]. Отже, рапорт благочинного Липовецького повіту констатував

факт закриття останнього попечительства 6 округу зазначеного повіту Київської єпархії станом на 1 січня 1909 р. [30, арк. 2].

Найбільш дієвою виявилася робота церковних братств, що найбільше зберегли деякі національні традиції українського народу. На початку ХХ століття в українських єпархіях спостерігався їх інтенсивний розвиток. Вони поєднували в собі основи громадянського самоуправління та невинний контроль з боку влади.

Єпархіальні та парафіяльні братства репрезентували інтереси віруючих і були результатом реалізації громадської ініціативи, незважаючи на те, що їх очолювали безпосередні виконавці самодержавних наказів – священники. Відомча записка до “Головних правил для заснування православних церковних братств” зазначає, що згадка про ці установи знаходить підтримку населення збереженням зовнішніх звичаїв давніх братчиків, а їх діяльність привертає увагу не тільки місцевих жителів, але й корінних росіян [15, с. 3]. Таким чином, багаторічні прагнення імперського уряду знищити мирське самоврядування у парафіях виявилися нездатними стерти пам'ять про братства як про релігійні та культурно-просвітницькі союзи віруючих з певною національною ознакою. А окремі елементи українського колегіального управління знаходили собі місце у бюрократичній організаційній структурі РПЦ.

Громадська позиція білого духовенства проявилася у масовому кооперативному русі священнослужителів і мирян.

Запозичуючи зразки Заходу щодо кооперації впродовж кількох десятиліть, частина незаможних і середньозаможних селян, рятуючись від злиднів, створила мережу різного роду спілок. На законодавчому рівні розвиток кооперації в Російській імперії було підтримано прийнятим у 1904 р. новим “Положенням про установи дрібного кредиту”, виданням типових (1905 р.) та доповнених статутів кредитних товариств (1911 р.), положень про кооперацію.

Імперська влада організаційно та фінансово підтримувала рух утворення кредитних товариств, ощадно-позичкових кас та споживчих кооперативів. Основним аргументом для виправдання жорсткої регламентації діяльності цих установ та всебічної опіки над ними була невідповідність селян до проведення кредитних операцій, відсутність достатньої кількості освічених керівників, некомпетентність місцевої влади з цих питань.

Невідокремлена від Російської імперії православна церква мала одним із головних завдань забезпечити законослухняність громадян. Отже, формою громадської діяльності духовенства на селі на замовлення державної влади стала його активна участь у кооперативному русі, яка одночасно мала сприяти збільшенню пастирського авторитету та зближенню пастирів з мирянами.

Центрами кооперативного руху за участю духовенства стало Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина та Київщина. Об'єднання фізичних зусиль, матеріальних і фінансових засобів селян під керівництвом та наглядом духовенства мала своїм

наслідком деяке розширення селянського землекористування і землеволодіння, певне поліпшення якості ґрунтів, агро- і зоотехніки і, відповідно, збільшення виробництва в селянських господарствах сільгосппродукції та розширення її промислової переробки. Діяльність гуртків поширювалася і на культурно-освітню сферу життя громад. Вони робили все можливе, щоб піднести розумовий і культурний рівень як своїх членів, так і цілої селянської маси. Засади самоврядування сприяли згуртуванню мешканців сільських громад у свідомі соціальні спільноти, утвердженню громадянських почуттів, взаємної поваги та підтримки. Практичний досвід у цій галузі диктував необхідність у подальшому більшій ошадливості, відповідальності, обачності, строгої дисциплінованості, порядності й компетентності та забезпечення на цій основі взаємної вигоди всіх учасників цього визначного загальноєвропейського економічного руху.

Отже, загальнодемократичний рух початку ХХ століття вплинув на найбільш консервативну верству населення – духовних пастирів. Після 1905 року частина православного духовенства підтримувала ліберальні соціально-економічні реформи, а тому усталена в радянській історіографії оцінка церкви як цілком реакційної організації визнана неспроможною. Проявом спроб реформування церковного життя початку ХХ століття стало масове розширення участі духовенства в громадському житті суспільства. Серед форм діяльності священно- і церковнослужителів у соціально-політичному русі початку ХХ століття виділяються культурно-освітні, дозвільні та економічної спрямованості товариства. Функціонування більшості релігійних об'єднань розвивалося виключно в рамках офіційної політики царського уряду і повністю відповідало його вимогам. Небагато товариств створювалося за національною ознакою, але саме громадянські ініціативи самоврядних церковних організацій сприяли поширенню реформаційних тенденцій у внутрішній структурі церкви та свідомості духовенства (самоусвідомлення українцями своєї національної ідентичності), зумовили автокефальний церковний рух (закладалися передумови створення Української автокефальної православної церкви).

Список використаних джерел

1. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Т. 1. – 196 с.
2. Карташев А. В. Очерки по истории Русской Церкви / А. В. Карташев. – Париж: YMCA-PRESS, 1959. – Т. 2: Патриарший период. Синодальный период. – 576 с.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І. Власовський. – Нью-Йорк – Бавнд Брук – Київ, 1998. – Т. 3. – 387 с.
4. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект / Г. М. Надтока. – К., 1998. – 271 с.
5. Гладкий С. О. Православне парафіяльне духовенство в суспільному житті України на початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 Історія України / С. О. Гладкий. – Запоріжжя, 1997. – 16 с.
6. Хитровська Ю. В. Участь християнських конфесій у суспільно-політичному житті Правобережної України наприкінці ХХІІІ – на початку ХХ століття / Ю. В. Хитровська. – К.: Вид-во Європейського університету, 2011. – 114 с.
7. Кузнець Т. В. Православне духовенство Київської єпархії у річниці самодержавної політики зросійщення на початку ХХ ст. / Т. В. Кузнець // Гілея (науковий вісник): збірник наукових

праць. – К., 2013. – Випуск 72. – С. 93–96.

8. Нові закони про товариства і спілки // Громадська думка. – К., 1906. – № 66. – С. 1.
9. Пашков М. Формування системи громадських об'єднань в Україні як атрибута латентної державності / М. Пашков // Політологічні читання. – 1992. – № 2. – С. 75–100.
10. ЦДІАК. – Ф. 2227. – Оп. 1. – Спр. 186. – 60 арк.
11. Гладкий С. О. Культурницька діяльність парафіяльного духовенства православних єпархій України на початку ХХ століття / С. О. Гладкий. – Запоріжжя, 1997. – 50 с.
12. 3 життя єпархії // Киевские епархиальные ведомости. – 1906. – № 7. – С. 479–490.
13. Єпархіяльне життя // Полтавские епархиальные ведомости. – 1907. – № 1, офіц. ч. – С. 726–740.
14. Інструкція церковним старостам. – Спб., 1905. – 31 с.
15. Правила о православных церковных братствах и положение о приходских попечительствах при православных церквах. – Спб., 1911. – 16 с.
16. За год работы в Братстве. Из пережитого // Руководство для сельских пастырей. – К., 1907. – Т. 1. – № 12. – С. 303–309.
17. Говоров Д. Возрождение прихода в русской церкви / Д. Говоров // Вера и Разум. – Харьков, 1906. – 15 окт. (№ 19). – С. 969–976.
18. Устав Таращанской Покровской Общины. – Тараща, 1907. – 15 с.
19. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 783. – Спр. 31. – 24 арк.
20. Там само. – Ф. 127. – Оп. 787. – Спр. 191. – 29 арк.
21. Заозерский Н. Что есть православный приход и чем он должен быть? / Н. Заозерский. – Сергиев Посад, 1912. – 34 с.
22. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1005. – Спр. 33. – 14 арк.
23. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1900г. – Спб.: Синодальная тип., 1903. – 356 с.
24. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по Ведомству Православного Исповедания за 1905–1907 гг. – Спб.: Синодальная тип., 1910. – 266 с.
25. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1908–1909 гг. – Спб.: Синодальная тип., 1911. – 663 с.
26. Отчет о деятельности и суммах участкового попечительства о бедных Харьковского Рождество-Богородичного прихода за 1907 г. – Харьков: Рус. Тип.-литография, 1908. – 25 с.
27. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 797. – Спр. 230. – 99 арк.
28. Там само. – Ф. 127. – Оп. 1005. – Спр. 21. – 208 арк.
29. Религиозная и политическая самозащита. Братство в с. Полчиенцах Бердичевского уезда Киевской губернии // Руководство для сельских пастырей. – К., 1906. – Т. 1. – № 6. – С. 165–174.
30. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 798. – Спр. 612. – 2 арк.

References

1. Lotots'kii O. Storinki minulogo / O. Lotots'kii. – Varshava, 1932. – Т. 1. – 196 s.
2. Kartashev A. V. Ocherki po istorii Russkoi Tserkvi / A. V. Kartashev. – Parizh: YMCA-PRESS, 1959. – Т. 2: Patriarshii period. Sinodal'nyi period. – 576 s.
3. Vlasov'skii I. Naris istorii Ukraïns'koi Pravoslavnoi Tserkvi / I. Vlasov'skii. – N'yu-Iork - Bavnd Bruk - Kiïv, 1998. – Т. 3. – 387 s.
4. Nadtoka G. M. Pravoslavna tserkva v Ukraïni 1900-1917 rokiv: sotsial'no-religiinii aspekt / G. M. Nadtoka. – K., 1998. – 271 s.
5. Gladkii S. O. Pravoslavne parafiyal'ne duhovenstvo v suspil'nomu zhitti Ukraïni na pochatku HH stolittya : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 Istoriya Ukraïni / S. O. Gladkii. – Zaporizhzhya, 1997. – 16 s.
6. Hitrovs'ka Yu. V. Uchast' hristiyans'kih konfessii u suspil'no-politichnomu zhitti Pravoberezhnoi Ukraïni naprikintsi XVIII - na pochatku HH stolittya / Yu. V. Hitrovs'ka. – K.: Vid-vo Evropeïskogo universitetu, 2011. – 114 s.
7. Kuznets' T. V. Pravoslavne duhovenstvo Kiïvs'koi eparhii u richischi samoderzhavnoi politiki zrosiischennya na pochatku HH st. / T. V. Kuznets' // Gileya (naukovii visnik): Zbirnik naukovih prats'. – K., 2013. – Vipusk 72. – S. 93-96.
8. Novi zakoni pro tovaristva i spilki // Gromads'ka dumka. – K., 1906. – № 66. – S. 1.
9. Pashkov M. Formuvannya sistemi gromads'kih ob'ednan' v Ukraïni yak atributa latentnoi derzhavnosti / M. Pashkov // Politologichni chitannya. – 1992. – № 2. – S. 75-100.

10. TsDIAK. – F. 2227. – Op. 1. – Spr. 186. – 60 ark.
11. Gladkii S. O. Kul'turnits'ka diyal'nist' parafiyal'nogo duhovenstva pravoslavnykh eparhiï Ukraïni na pochatku HH stolit'tya / S. O. Gladkii. – Zaporizhzhya, 1997. – 50 s.
12. Z zhittya eparhiï // Kievskie eparhial'nye vedomosti. – 1906. – № 7. – S. 479-490.
13. Eparhial'ne zhittya // Poltavskie eparhial'nye vedomosti. – 1907. – № 1, ofits. ch. – S. 726-740.
14. Instruktziya tserkovnym starostam. – Spb., 1905. – 31 s.
15. Pravila o pravoslavnykh tserkovnykh bratstvakh i polozhenie o prihodskikh popechitel'stvakh pri pravoslavnykh tserkvakh. – Spb., 1911. – 16 s.
16. Za god raboty v Bratstve. Iz perezhitogo // Rukovodstvo dlya sel'skikh pastyrei. – K., 1907. – T. 1. – № 12. – S. 303-309.
17. Govorov D. Vozrozhdenie prihoda v russkoi tserkvi / D. Govorov // Vera i Razum. – Har'kov, 1906. – 15 okt. (№ 19). – S. 969-976.
18. Ustav Taraschanskoï Pokrovskoi Obschiny. – Tarascha, 1907. – 15 s.
19. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 783. – Spr. 31. – 24 ark.
20. Tam samo. – F. 127. – Op. 787. – Spr. 191. – 29 ark.
21. Zaozerskii N. Chto est' pravoslavnyi prihod i chem on dolzhen byt' / N. Zaozerskii. – Sergiev Posad, 1912. – 34 s.
22. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 1005. – Spr. 33. – 14 ark.
23. Vsepoddanneishii otchet ober-prokurora Svyateishego Sinoda po vedomstvu pravoslavnoï ispovedaniya za 1900g. – Spb. : Sinodal'naya tip., 1903. – 356 s.
24. Vsepoddanneishii otchet ober-prokurora Svyateishego Sinoda po vedomstvu Pravoslavnoï Ispovedaniya za 1905-1907 gg. – Spb. : Sinodal'naya tip., 1910. – 266 s.
25. Vsepoddanneishii otchet ober-prokurora Svyateishego Sinoda po vedomstvu pravoslavnoï ispovedaniya za 1908-1909 gg. – Spb. : Sinodal'naya tip., 1911. – 663 s.
26. Otchet o deyatelnosti i summah uchastkovogo popechitel'stva o bednykh Har'kovskogo Rozhdestvo-Bogorodichnogo prihoda za 1907 g. – Har'kov : Rus. Tip.-litografiya, 1908. – 25 s.
27. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 797. – Spr. 230. – 99 ark.
28. Tam samo. – F. 127. – Op. 1005. – Spr. 21. – 208 ark.
29. Religioznaya i politicheskaya samozaschita. Bratstvo v s. Polichentsah Berdichevskogo uezda Kievskoi gubernii // Rukovodstvo dlya sel'skikh pastyrei. – K., 1906. – T. 1. – № 6. – S. 165-174.
30. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 798. – Spr. 612. – 2 ark.

Kovalchuk T. V., Candidate of historical sciences, Assistant Professor of Science and Humanities Department, Azov Maritime Institute Odesa National Maritime Academy (Ukraine, Mariupol), kovalchukt@gmail.com

The influence of Orthodox organizations upon social and politic life of Ukrainian provinces in the Russian Empire in the beginning of the 20th century

The role of Orthodox organizations in social and politic life of Ukrainian dioceses of the Russian Orthodox Church in the beginning of the 20th century is investigated on the base of learned archived works, periodicals and monographs. The author gives much attention to features of functioning cultural and educational organizations, common family leisure, self-government organizations (parish patronages, brotherhoods, agricultural cooperatives) created under the influence of Orthodox clergy. The purpose of this research study is to determine the form and the character of the religious social organizations' activities, as well as the character of government supervision over the parishioners. The author proves the conclusion that government was interested in active citizenship of clergy in order to consolidate different social classes and to provide supervision parish life. But common initiative Orthodox church groups also helped to spread the reform ideas to internal church structure and clergy's consciousness (national identity awareness of Ukrainians). This led to movement for Autocephaly of Ukrainian Orthodox Church. It was showed a large number of archive sources and church periodicals in order to reveal the contradictory influence of religious organizations upon social and politic life of Ukrainian provinces in the Russian Empire in the beginning of the 20th century.

Keywords: the Russian Orthodox Church, religious social organizations, parish patronages, brotherhoods, agricultural cooperatives, supervision.

Ковальчук Т. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры естественнонаучных и гуманитарных дисциплин, Азовский морской институт Одесской национальной морской академии (Украина, Мариуполь), kovalchukt@gmail.com

Влияние православных общественных организаций на социально-политическую жизнь украинских губерний Российской империи в начале XX века

На основе изученных архивных материалов, периодических изданий и монографий исследуется участие православных общественных организаций в социально-политической жизни украинских епархий РПЦ в начале XX века. Автор акцентирует внимание на особенностях функционирования культурно-

просветительских, обществ совместного семейного досуга, самоуправляющихся организаций, созданных под влиянием православного духовенства. Цель научного исследования – определение форм и характера деятельности религиозных общественных организаций, а также признаков их контроля со стороны властей. Автор обосновывает вывод о заинтересованности государственной власти в активной гражданской позиции духовенства с целью консолидации различных слоёв общества и обеспечения контроля церковно-приходской жизни. Одновременно с этим, общественные инициативы православных церковных объединений всё-таки способствовали распространению реформаторских идей во внутренней структуре церкви и сознании духовенства (самосознание украинцами своей национальной идентичности), обусловили движение за Автокефалию украинской православной церкви. В научный оборот введён значительный пласт архивных источников и церковной периодики, что позволяет раскрыть противоречивость влияния православных общественных организаций на социально-политическую жизнь украинских губерний Российской империи в начале XX века.

Ключевые слова: Российская православная церковь (РПЦ), религиозные общественные организации, церковно-приходские попечительства, братства, сельскохозяйственные кооперативы, контроль.

* * *

УДК930.1(477):929 Грушевський(945)

Романцова Н. І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історичних дисциплін,
Маріупольський державний університет
(Україна, Маріуполь), romantsov_v@ukr.net

“ІСТОРІЯ УКРАЇНИ–РУСИ” М. ГРУШЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Розглядаються питання щодо історіографічного аналізу вченими фундаментальної праці М. Грушевського – базатомної “Історії України–Руси”. Аналіз їх історіографічних оцінок щодо “Історії України–Руси” становить значний науковий інтерес. Історіографічне дослідження дає можливість з’ясувати аспекти, які привертають увагу дослідників і вплив головної праці Михайла Сергієвича на розвиток української історичної науки.

Національна спрямованість наукових праць М. Грушевського, а особливо “Історії України–Руси”, після утвердження в Україні тоталітарного комуністичного режиму викликала категоричне неприйняття, ідеологізовані напади з боку радянських істориків. Дослідники діаспори зберігали та досліджували наукову спадщину М. Грушевського, його головну працю “Історії України–Руси”. Сучасна українська історична наука завдяки відомим грушевськознавцям І. Вербі, В. Тельваку, В. Масенку, О. Ковальчук та іншим розширила обрії вивчення спадщини М. Грушевського, більш ретельно підано аналіз “Історії України–Руси” з’ясовуються історіографічні проблеми та ставляться нові завдання для більш ґрунтовного опрацювання головної праці великого українця.

Ключові слова: “Історія України–Руси”, грушевськознавство, українські історики, історіографічні оцінки, історичні праці.

Протягом усього життя М. Грушевський працював над “Історією України–Руси” (далі “ІУР”). В роботі над нею вчений намагався втілити наймасштабніший проект своєї наукової діяльності: систематизувати знання української історії, дослідити її на новій джерельній базі, спираючись на сучасні методологічні засади, вивести українську історичну науку на європейський рівень. Ця праця постійно перебуває в полі зору дослідників. Важливо розглянути історіографічні оцінки щодо “ІУР”, з’ясувати пов’язані з цим дискусійні проблеми. Необхідно проаналізувати вплив головної праці видатного історика на розвиток української історіографії.

В українській історіографії виявлявся великий науковий інтерес щодо досліджень “ІУР” М. Грушевського. Українські історики аналізували оцінки попередніх дослідників щодо висвітлення питань історіографічного дослідження “ІУР”. О. Оглоблин вказав на думку відомого польського дослідника проф. О. Брікнера, який вважав “ІУР” М. Грушевського прекрасним, змістовним твором, який є основоположником подальших студій з історії України